

УДК 338+351.863(477)

Азімов Є.Р.

ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ВРЕГУЛЮВАННЯ ГАЗОВОЇ ПРОБЛЕМИ

Досліджено суперечності та напрями підвищення фінансової безпеки України шляхом вирішення газової проблеми. Висвітлено головні аспекти газових відносин України з МВФ, проаналізовано існуючі ціни на газ для України та фактори, що на них впливають. Обґрунтовано необхідність та шляхи диверсифікації поставок енергоресурсів в Україну, доведено доцільність збільшення видобутку власного газу. Запропоновано використання зарубіжного досвіду в сфері реорганізації Нафтогазу.

Ключові слова: економічна безпека держави, енергетична безпека держави, міжнародний валютний фонд, кредитна лінія, ціноутворення в газовій сфері, первинне розміщення акцій.

Постановка проблеми. Нині національна економіка знаходиться в тяжкому стані. Ще не відійшовши від фінансової кризи 2008 року, яка була спричинена нестабільністю банківської системи, країна повинна готуватись до нової, яка в свою чергу викликана неефективністю державних фінансів. Головною причиною для майбутньої фінансової дестабілізації може стати високий рівень бюджетного дефіциту та державної заборгованості, які будуть постійно зростати через високі ціни на енергоносії, що закладені в державному бюджеті.

Саме тому сьогодні найважливішим питанням для підвищення економічної безпеки України є вирішення газової проблеми. Зволікання може призвести до катастрофічних наслідків, особливо в сучасних умовах глобальної фінансової нестабільності. Сформувався декілька напрямів, за якими потрібно шукати раціонального рішення: ціна на газ для держави та населення, модернізація та збереження удержавній власності національної газотранспортної системи, відновлення співпраці з міжнародним валютним фондом, налагодження дружніх стосунків з постачальниками енергоносіїв. Рішення щодо всього вищесказаного потрібно приймати негайно. Ми пропонуємо кілька системних кроків розв'язання цієї важливої проблеми.

Аналіз останніх досліджень й публікацій. Питанням економічної безпеки України загалом та газової сфери, зокрема, присвячені дослідження відомих вітчизняних учених; О. Барановського, З. Варналія, І. Лютого, П. Мельника, Ю. Мостової, А. Лосєва, Н. Чорної, О. Мамалуя. Однак потреба в подальшому дослідженні цієї проблеми та виокремленні дієвих напрямів підвищення економічної безпеки України шляхом врегулювання газової проблеми, що й зумовлює актуальність зазначеної теми та її практичну вагомість.

Мета статті. Метою статті є дослідження сутності та складових економічної безпеки держави, виокремлення головних причин, які зумовили її

послаблення в Україні внаслідок зволікання вирішення газового питання, а також обґрунтування пропозицій щодо вирішення цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу. Економічна безпека держави – це такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально орієнтований розвиток країни у цілому, достатній економічний та оборонний потенціал навіть за найнесприятливіших варіантів розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів [1]. На економічну безпеку держави загалом, впливають фінансова, ресурсна, технічна та соціальна ситуація в країні. Ціні сфери тісно взаємопов'язані між собою і дестабілізація в одній з них призводить до дестабілізації в інших.

Так, енергетична безпека, яка є підрозділом ресурсної та свідчить про здатність держави в особі її органів управління забезпечити кінцевих споживачів енергією в необхідному обсязі та належної якості у звичайних умовах, а також під час дії дестабілізуючих факторів (надзвичайних ситуацій) внутрішнього чи зовнішнього характеру, значним чином впливає на економічну безпеку держави загалом [2].

Україна зазнала значних збитків під час світової фінансової кризи 2002–2009 років. Для підтримання стабільного стану національної економіки було вирішено звернутися за допомогою до МВФ, внаслідок чого було укладено угоду про поновлення кредитної лінії stand by, за якою Україна отримує близько 16 мільярдів доларів протягом кількох років і повинна виконати ряд вимог для забезпечення цільового використання залучених коштів [3].

Одна з таких вимог стосувалася підвищення цін на газ для населення. МВФ визначив це підвищення ключовим напрямом стабілізації економічного стану країни. Однак на сьогодні не виконане ні першочергове зобов'язання підвищити тариф на газ для населення на 50 % в квітні 2011 року, ні переглянуте – підвищити на 20 % в квітні та на 10 % в липні 2011 року [6]. Без виконання цієї вимоги отримання нового траншу, яке заплановано на 2012 рік, неможливо, а без коштів МВФ національна економіка навряд чи буде стабільною у поточному році. Загалом, в рамках співробітництва з МВФ протягом 2008–2011 років Україна отримала 9250 млн. СПЗ (еквівалент 14430 млн. дол. США) [3].

Контракти, підписані з Росією 19 січня 2009 року, про купівлю-продаж газу та про умови і обсяг транзиту через Україну на період з 2009 по 2019 рік, не відповідають сучасним можливостям та потребам України. Слід зазначити, що у I кварталі 2011 року ціна на газ становила близько 264 доларів за тис. м³, у II кварталі – 295, у III кварталі – 354 [4]. Вона прив'язана до вартості нафтопродуктів, а через постійне їх зростання буде збільшуватись і вартість газу. В державному бюджеті на 2012 рік середньозважена ціна на російський газ визначена у розмірі 414–416 доларів за тис. м³ [3]. Україна не спроможна оплачувати поставки палива за такого рівня цін. Росія, зі свого боку, не погоджується на ціну в 230 доларів, хоча й згодна її знизити в обмін на вступ України до Митного Союзу або на продаж Газпрому української ГТС.

У результаті Харківської угоди від 21 квітня 2010 року, Україна отримує знижку в розмірі 30 % від ціни на газ, але не більше 100 доларів за тис. м³. Ця

субсидія дозволяє економити близько 4 мільярдів доларів на рік. У 2011 році держава закупила близько 40 мільярдів м³ газу порівняно з 36,5 мільярда в 2010 році [4]. І хоча обсяг закупленого газу збільшився, завдяки 100 доларовій знижці, країна змогла зекономити близько 3 мільярдів доларів [6]. Якщо порівнювати ціну на 2012 рік, яка встановлена в державному бюджеті, та ціну, якої хоче український уряд (415 та 230 доларів відповідно), то Росія втратить на цьому 4,5 мільярда доларів, тобто третину щорічного доходу від співпраці з Україною.

У 2012 році планується реорганізація НАК «Нафтогаз-України», тобто ліквідація державного монополіста заради анулювання газових договорів від 2009 року. Можливий інший варіант, за яким компанія буде поділена на кілька дрібних структур, одна з яких буде займатися транзитом, друга – видобутком і продажем на внутрішньому ринку, а остання – візьме на себе усю відповідальність за існуючими зобов'язаннями. Саме цю компанію оголосять правонаступником «Нафтогазу» і почнуть процедуру її банкрутства, а оскільки в її власності не буде ні газотранспортної системи, ні родовищ, то російська сторона нічого не отримає.

Новостворені компанії будуть приватизовані протягом 2012 року шляхом IPO або через продаж частини пакетів на міжнародній фінансовій біржі, що дозволить залучити близько 10–12 мільярдів доларів. При цьому контрольні пакети компанії не будуть приватизуватися, а отримані кошти підуть на використання систем енергоефективності та збільшення видобутку газу в Україні. На нашу думку, такий варіант є неможливими, оскільки для IPO необхідні мінімум 3 роки та повна оцінка активів компанії, яка в останнє проходила ще в 1995 році [6].

Можливий інший варіант, відповідно до якого пакети акцій деяких активів «Нафтогазу» будуть передані Фонду держмайна та приватизовані за традиційною схемою, тоді є досить висока ймовірність того, що контроль за новоутвореними структурами перейде до Газпрому – російська компанія може запропонувати своїм українським партнерам викупити акції «Нафтогазу». Розвитку таких подій може завадити законодавче обмеження оскільки в 2007 році Верховна Рада України заборонила реорганізацію та приватизацію «державних підприємств магістрального трубопровідного транспорту». Уряду доведеться скасовувати таку заборону, а це може призвести до зниження економічної безпеки країни.

Розміщення пакетів акцій на Франкфуртській або Лондонській біржах, також може призвести до переходу «Нафтогазу» у володіння Газпрому. Газпром почне інформаційну війну проти України, суть якої в тому, що наша країна буде важлива для нього ще 5–6 років, а потім, після введення південного потоку, російський газ не буде мати потреби в українській транзитній системі. На думку експертів, для потенційних інвесторів такий проект буде занадто ризиковим, особливо в умовах зростання загрози нової фінансової кризи. Проте цей ризик може взяти на себе Газпром, оскільки йому вигідніше отримати доступ до української ГТС, ніж витратити мільярди на будівництво нового газопроводу «Південний потік». Він вже пропонував викупити ГТС за

4 мільярди доларів, але українська сторона відмовилась вести переговори з цього питання [6].

Продаж національної ГТС хоча й залучить велику суму коштів до державного бюджету, однак значно послабить економічну безпеку України. За дохідним методом оцінки вартості ціна усієї газотранспортної системи складає 61,3 мільярди доларів, з витратним методом – 47,2 мільярди [4]. ГТС складається з 72 компресорних станцій, 110 цехів і 1451 газорозподільної станції. Загальна протяжність газопроводів становить 38,6 тис. км, у тому числі магістральних газопроводів – 22,2 тис. км, газопроводів-відводів – 16,4 тис. км. Пропускна здатність ГТС, якою управляє ДК «Укртрансгаз», на вході становить 288 млрд. кубометрів, на виході – 178,5 млрд. кубометрів газу [6]. Виходячи з зазначеного, продаж такого стратегічного об'єкта буде неефективним і недоцільним для держави.

Ціні процеси ускладнює одна важлива обставина – перед тим як реорганізувати «Нафтогаз», потрібно розрахуватися з кредиторами компанії. Якщо ж процедуру почнуть без їх згоди, то вони можуть висунути вимоги достроково погасити кредити та пов'язані з ними платежі. Відповідно до даних аудиторської звітності, компанія має заборгованість перед українськими банками в розмірі 24 мільярди гривень та перед іноземними – 2,2 мільярди доларів. З них близько 1,6 мільярдів гарантовані державою, відповідно до постанови Кабінету Міністрів від 16 вересня 2009 року [5]. Зазначимо, що більшість кредитів надано українськими системоутворюючими банківськими установами (державні Ощадбанк, Укргазбанк, Укрексімбанк), тому списання цієї заборгованості неможливе, оскільки в умовах світової фінансової нестабільності це може призвести до руйнації національної банківської системи. Передати борги своїм дочірнім структурам Нафтогаз також не може, бо це призведе до їх банкрутства і значно погіршить позиції компанії в проведенні ІРО. Негативним фактором також є те, що більшість кредиторів співпрацюють з Газпромом, і той має значний вплив на прийняття ними рішень, наприклад:

- дочірня компанія російського державного банку ВТБ надала «Нафтогазу» кредит на суму 180 мільйонів доларів;

- в 2005 році «Нафтогаз» залучив кредит у кіпрського банку DERFA Investment Bank Limited, який є 100% дочірнім банком ірландського DERFA Bank, який у свою чергу тісно співпрацює з «Газпромбанком», а отже власне із Газпромом;

- німецький Deutsche Bank в 2005 році передав права на обслуговування відкритої в 2005 році кредитної лінії на суму 2 мільярди євро двом структурам – DERFA Investment Bank та «Газпромбанк». Наступного дня після підписання угоди, Deutsche Bank передав всі права та обов'язки по кредиту компанії «Лінтон Капітал Лімітед», назва якої повністю співпадає з назвою офшорної компанії «СІБУР Холдінг», яка є дочірнім підприємством Газпрому [4].

Якщо Нафтогаз буде реорганізований, але не зможе віддати борги, доведеться оголосити про технічний дефолт компанії. В такому випадку вона не зможе вчасно оплачувати газові поставки, і згідно з пунктом 5.1.5 та 5.8

діючого контракту, Газпром буде поставляти об'єм палива, який було оплачено наперед [5].

Навіть якщо Україні вдасться уникнути «білоруського» вирішення конфлікту, коли «Белтрансгаз» був проданий Газпрому в обмін на знижку, то важливо не допустити й «сербського». В 2001 році сербський Naftagaz опинився в аналогічній ситуації. Компанія була реорганізована і новоутворені підрозділи опинились в руках дочірніх структур Газпрому [7]. Тому сьогодні в Сербії повністю відсутня диверсифікація поставок нафти і газу – вона є залежною від Росії.

На противагу ліквідації Нафтогазу є інший розумний шлях вирішення проблеми ціни на газ для України. До 2005 року Україна не була повністю залежною від російського палива. Кожного року Туркменістан поставляв нашій країні близько 30-35 мільярдів м³ газу. Це досить вагомий постачальник, він входить до четвірки найбільших газодобувних країн світу, на його території відкрито 149 газових і газоконденсатних родовищ із запасами 4970,77 мільярдів м³ [4]. Туркменістан запропонував Україні купувати його газ за ціною 200 доларів за тис. м³ та видобувати на своїй території до 5 мільярдів м³ газу щорічно.

Історично склалося, що після розпаду СРСР газотранспортна система залишилась у власності Росії, і щоб прокачати туркменський газ, потрібно скористатися російськими газопроводами САЦ-1 та САЦ-2 [5]. Після відмови української влади від співпраці з Туркменістаном, Росія скористалася нагодою і зафрахтувала його газ, тому сьогодні без згоди Газпрому налагодити поставки з Туркменістану не є можливим. Альтернативний газопровід, за сприятливих умов, може з'явитися не раніше 2015 року і для нього ще потрібно буде збудувати відповідний термінал прийому. Газ прокачаний таким шляхом буде коштувати вже 270 доларів за тис. м³. Можна було скористатись майбутнім газопроводом Nabucco з протяжністю 3900 км та пропускною потужністю на рівні 31 млрд. кубометрів газу, але поставки палива по ньому почнуться лише у 2017–2018 роках [4].

Оскаржити нині діючі контракти в судовому порядку, як це зробили Італія та Німеччина, дуже складно. Розгляд у Стокгольмському суді потрібно було починати ще влітку 2010 року, адже на вирішення такої справи піде близько двох-трьох років. Хоча багато часу втрачено, проте, все-таки доцільно звертатися до суду з метою перегляду деяких пунктів діючих контрактів. Для початку потрібно замінити стару формулу розрахунку ціни газу на більш коректну. Газова формула, прописана в угоді від 19 січня 2009 року представляє собою лінійну залежність, в якій закладена пряма пропорція між цінами на нафтопродукти (мазут і газойль) за попередні дев'ять місяців і ціною на газ. Розрахунок формули ґрунтується на базовій ціні газу в розмірі 450 доларів. Під час світової фінансової кризи ціни на нафту значно впали, і тому в I кварталі 2009 року ціна на газ для України становила 360 доларів за тис. м³, в II кварталі – 271, в III кварталі – 198, в IV кварталі – 208 [5]. Сьогодні спекуляції з нафтою на світових біржах призвели до постійного зростання її

ціни, через це в I кварталі 2010 року ціна на газ становила 306 доларів за тис. м³, а в IV кварталі 2011 року – 500.

Після коригування формули потрібно домогтися скасування несправедливих положень про штрафні санкції в розмірі 150–300 % від вартості невибраного газу, які зазначені в статті 6.5 та 6.6 контракту 2009 року. Україна щорічно повинна оплачувати 33 мільярди м³ газу незалежно від кількості поставок газу, однак ця вимога не виконується. При цьому прогнозується скорочення імпорту російського газу через 5 років на 70 %, з 28 мільярдів м³ у 2011 до 12 мільярдів у 2016. Росія не вимагала оплати цих штрафів, але може використати це право в будь-який момент. Підставою для скасування цього пункту може послужити стаття 36 закону Швеції про контракти, в якій зазначено, що «умова чи положення контракту можуть бути змінені або виключені, якщо така умова або положення є надмірно обтяжливими; а якщо відповідна умова має таке значення для контракту, що було б нерозумно вимагати виконувати інші його умови, то в контракт можуть бути внесені зміни або він може бути в цілому припинений». Останнім питанням судового розгляду повинне стати скасування заборони на реекспорт природного газу, який купується у Газпрому [5].

Висновки. В результаті проведеного дослідження, можна зробити висновки, що для підвищення економічної безпеки в Україні шляхом врегулювання газової проблеми, необхідно здійснити такі заходи:

1. Залишити і визнати діючий газовий договір, але домовитися про його корегування. Якщо Росія добровільно не захоче змінювати умови контрактів, Україна повинна розпочати судовий розгляд у Стокгольмському арбітражі. В умовах постійних змін ціни на нафту потрібно включити в формулу корегуючий коефіцієнт, який би діяв за прогресивною шкалою. Цей знижувальний коефіцієнт впливатиме на ціну газу для України таким чином – чим більше будуть коштувати нафтопродукти, тим меншою буде ціна на газ. Необхідно скасувати пункт, який зобов'язує Україну, незалежно від купленого об'єму, оплачувати 33 мільярдів м³ газу щороку, а також відмінити заборону на реекспорт невикористаного російського газу.

2. На нашу думку, найбільш прийнятним у цій ситуації є чесько-словацький метод побудови енергетичного сектору: нафтогазовий монополіст повинен бути поділений на декілька компаній і ці новостворені структури будуть поступово приватизовані інвесторами на рівних умовах. У Чехії в подібній ситуації спочатку приватизувалися нафтопереробні заводи, а потім газотранспортна система, якими володіє німецька компанія RWE. В Словаччині власниками газотранспортної системи, крім держави, є компанії E. ON Ruhrgaz та Gaz de France Suez [7]. Якщо процес продажу Нафтогазу буде здійснюватись відповідного до вимог ЄС, то Газпром не зможе взяти участь у приватизації компанії. Європейське законодавство забороняє компанії, яка бере участь в управлінні й транспортуванні, займатися постачанням енергоресурсів. Наступним кроком є проведення IPO Нафтогазу, для чого спочатку необхідно знизити дефіцит бюджету державного монополіста, потім провести повний аудит та оцінку активів компанії, а також привести у відповідність до ринкових

стандартів її дочірні структури. Контрольний пакет повинен залишитися в руках держави.

3. Підняти ціну газу, яку добуває та постачає дочірня фірма НАК «Нафтогаз Україна» – УкрГаз, до ринкової. Сьогодні вона складає лише 370 гривень за тис. м³ газу [4]. Метод підвищення ціни повинен бути різним для населення та підприємств, а також відрізнитися для підприємств різних галузей промислового виробництва. Фактична ціна для населення сьогодні складає 720 гривень за тис. м³. Ми пропонуємо підвищувати її кожного місяця протягом трьох наступних років на 3 % від сьогоднішньої ціни (21,6 гривень),³ всього за цей період ціна підвищиться майже вдвічі до 1497,6 гривень за тис. м³ на початок 2015 року. Якщо ж ціни на нафтопродукти почнуть знижуватись, то підвищення цін на газ для населення повинно бути скасоване.

4. Розвивати дипломатичні відносини з Туркменістаном, щоб уникнути в майбутньому повної залежності від російського газу і відновити постачання голубого палива минулого партнера. Існуюча усна домовленість про ціну газу в 200 доларів за тис. м³, може бути досягнута реально лише після 2015 року [8].

5. Збільшити національний видобуток газу, щоб за його рахунок повністю задовольняти потреби населення, а також використати допомогу Туркменії, яка пропонує Україні видобувати газ на туркменському шельфі близько 5 мільярдів м³ газу щорічно [3]. Щодо власного видобутку природного газу, то до 2015 року він повинен збільшитися до 25 мільярдів м³. За оцінками експертів запаси сланцевого газу в Україні складають від 3 до 30 трильйонів кубометрів [4].

6. Скоротити споживання газу в Україні. Уряд прогнозує зменшення внутрішнього споживання природного газу в промисловості і комунальному господарстві на 3–4 % в 2012 році за рахунок впровадження енергозберігаючих технологій та заміщення природного газу іншими енергоносіями. Нагадаємо, у порівняно з 2009 роком, у 2010 році Україна збільшила споживання природного газу на 11,1 % [6].

Отже, в умовах зростання загрози нової фінансової кризи, газове питання для України є найважливішим та потребує нагального вирішення. В сучасних умовах дуже важко щось прогнозувати. Якщо криза розпочнеться, то ціна на нафтопродукти значно впаде, а отже, й ціна на газ для України зменшиться. Оскільки нині може виникнути дефіцит на нафту, через економічні санкції проти Ірану та війну у Лівії, ціна може залишитись сталою. За таких тенденцій лише комплексна та ефективна політика уряду щодо врегулювання газової проблеми, зможе підвищити рівень економічної безпеки України та вберегти національну економічну систему від катастрофічних наслідків.

Список використаних джерел

1. Інтернет енциклопедія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Економічна_безпека
2. Не наламати «газових» дров... – М. Алінов, Ю. Морозова 11.09.2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2011/09/11/251329>

3. Основи економічної теорії: підручник / О.О. Мамалуй, О.А. Гриценко, Г.Ю. Дарпоних та ін.; За заг. ред. О.О. Мамалуй. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 480 с.
4. Офіційний сайт Міністерства Фінансів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=293456&cat_id=54623
5. Сайт фінансово-аналітичного ресурсу Finance. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ru/~1/80>
6. Сайт друкованого видання Focus. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://focus.ua/economy/>
7. Сценарії поглинання Нафтогазу: «білоруський» відхилили, на черзі «сербський» – Антон Лосєв 08.09.2011 // . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2011/09/08/250933>
8. Туркменський вектор Кабміну – гра газуюяви? – Нана Чорна 09.09.2011//. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2011/09/09/251098>.

Подано до редакції 26 березня 2012 року

Азімов Е.Р.

Увеличение экономической безопасности Украины путем урегулирования газовой проблемы

Исследованы противоречия и направления повышения финансовой безопасности Украины путем решения газовой проблемы. Освещены основные аспекты газовых отношений Украины с МВФ, проанализированы существующие цены на газ для Украины и факторы, которые на них влияют. Обоснована необходимость и пути диверсификации поставок энергоресурсов в Украину, доказана целесообразность увеличения добычи собственного газа. Предложено использование зарубежного опыта в сфере реорганизации Нафтогаза.

Ключевые слова: *экономическая безопасность государства, энергетическая безопасность государства, международный валютный фонд, кредитная линия, ценообразование в газовой сфере, первичное размещение акций.*

Azimov E.R.

Increase of economic security of Ukraine by settlement of the gas problem

The contradiction and ways of increasing the financial security of Ukraine have been studied by solving the gas problem. There has been ascertained main aspects of gas relations between Ukraine and the IMF, analyzed the current gas prices for Ukraine and the factors affecting them. Substantiated the necessity and ways to diversification supply of energies to Ukraine, have been proved expedience

of increasing the production of own gas. There has been proposed the implementing of foreign experience in the restructuring of Naftogaz.

Key words: *economic security of the state, energy security of the state, IMF, credit line, pricing in the gas sector, IPO.*

Азімов Євгеній Рафікович – студент IV курсу Фінансово-правового коледжу Національного університету імені Тараса Шевченка.